

ЮРИДИЧНИЙ СКЛАД ПОМИЛКИ У ОБСТАВИНІ, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Орловський Б. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та господарського права

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Однією із найбільш суперечливих за своєю правовою природою з обставин, що виключають злочинність діяння виступає уявна оборона. В науці кримінального права України до сьогоднішнього дня ведуться дискусії з приводу того, чи є такий правомірний, суспільно корисний вчинок обставиною, яка виключає злочинність діяння, або ж він виступає певним видом помилки при необхідній обороні. Одні вчені (М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.Л. Фріс) [1, с. 201; 2, с. 255] вважають, що уявна оборона є помилкою при необхідній обороні і проявляється у помилці суб'єкта відносно наявності правової чи фактичної підстави для нанесення шкоди особі, що посягає. Інші вчені (П.С. Матишевський, Н.Н. Паше-Озерський, В.І. Ткаченко, Т.Г. Шавгулідзе) [3, с. 36; 4, с. 44] вважають, що уявна оборона є самостійною обставиною, що виключає злочинність діяння, яка існує поряд із необхідною обороною. В той же час питання законодавчого закріплення в кримінальному кодексі більш загальної помилки у будь-якій обставині, що виключає злочинність діяння в науці кримінального права України допоки належним чином не розглядалося, що й обумовлює актуальність та новизну досліджуваної автором теми.

Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз норм зарубіжного кримінального законодавства автором було визначено, що в кримінальних кодексах країн – представників континентальної або ж англо-американської правової системи немає норм про уявну оборону, а існують більш узагальнені кримінально-правові норми про юридичну та фактичну помилку як обставину, що у загальному контексті виключає чи звільняє від кримінальної відповідальності або, за певних обставин, суттєво пом'якшує її. В структуру фактичної помилки, а саме декількох її різновидів, і входить уявна оборона [5, с. 61-62; 6, с. 114-115]. В межах проведеного аналізу автором розглядається можливість використання більш широкого змісту помилки, яка можлива не лише при уявній обороні, а й певних життєвих випадків може виникнути і в межах інших обставин, що виключають злочинність діяння. Тому першочергово необхідно проаналізувати та визначити структуру юридичного складу такої загальної помилки при будь-якій обставині, яка виключає злочинність діяння, що й буде зроблено у даній

тезах. Зокрема юридичний склад може складатися із наступних структурних елементів: 1) правової та фактичної підстави; 2) суб'єкта; 3) об'єкта; 4) об'єктивної сторони; 5) суб'єктивної сторони (суб'єктивного контролю).

По-перше правову та фактичну підставу для утворення помилки у обставині, що виключає злочинність діяння має складати помилкове уявлення особи в певній негативній оточуючій обстановці про наявність правової та фактичної підстави для застосування відповідної обставини, що виключає злочинність діяння. Наприклад, стосовно необхідної оборони правовою підставою буде виступати здійснення потерпілим в певній обстановці дій, зовні схожих та обґрунтовано сприйнятих особою як суспільно небезпечне посягання або реальну загрозу його здійснення, а фактичною підставою – необхідність у негайному спричиненні шкоди потерпілому для попередження чи припинення уявного суспільно небезпечного посягання з його боку або уявної загрози його здійснення. Стосовно крайньої необхідності правовою підставою буде виступати виникнення події, зовні схожої та обґрунтовано сприйнятої особою як небезпека, що безпосередньо загрожує її особистості чи правам, іншим особам або суспільним інтересам, а фактичною підставою – відсутність у особи можливості усунути уявну небезпеку, в обстановці, що склалася, іншими засобами ніж вчиненням дій, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом.

По-друге об'єктом помилки у обставині, що виключає злочинність діяння може виступати певна особа (потерпілий), а саме його життя і здоров'я, особиста свобода і недоторканість, право власності, а також інші правоохоронювані інтереси суспільства або держави відносно яких суб'єкт вчиняє дії, направлені на заподіяння шкоди. Наприклад, при необхідній обороні потерпілим може виступати особа, з боку якої відбувається уявне суспільно небезпечне посягання або реальна загроза його здійснення. При крайній необхідності шкода для усунення уявної небезпеки може заподіюватися правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави.

По-третє об'єктивну сторону помилки у обставині, що виключає злочинність діяння можна визначити як дії особи, направлені на заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам людини, суспільства або держави, що необхідна і достатня в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення уявного стану загрози. Відповідно до цього з об'єктивної сторони помилка у обставині, що виключає злочинність діяння характеризується: а) здійсненням особою в уявному стані загрози дій (у формі активної або пасивної поведінки), які підпадають під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом; б) заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам людини, суспільства або держави в певних межах (позбавлення потерпілого життя, нанесення різної

тяжкості тілесних ушкоджень, обмеження його свободи, знищення або пошкодження його майна тощо); в) причинним зв'язком між діями особи, що знаходиться в уявному стані загрози та заподіянням шкоди правоохоронюваним інтересам людини, суспільства або держави, яке відбувається в результаті зусиль такої особи.

По-четверте суб'єктом помилки у обставині, що виключає злочинність діяння може бути фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності і вважає, що знаходиться в певному стані уявної загрози для застосування відповідної обставини, яка виключає злочинність діяння.

По-п'яте суб'єктивна сторона помилки у обставині, що виключає злочинність діяння повинна характеризуватися наявністю інтелектуального та вольового моментів й виключати вину особи, тобто наявності умислу в її діях (що зустрічається в умисних складах злочинів).

З точки зору інтелектуального моменту помилка у обставині, що виключає злочинність діяння характеризується помилковим усвідомленням особою, що вона знаходиться в стані певної загрози (наявності суспільно небезпечного посягання, безпосередньої небезпеки, фізичного або психічного примусу тощо), яка пов'язана із заподіянням шкоди певним правоохоронюваним інтересам. В усьому іншому інтелектуальний момент суб'єктивного контролю (види та напрямки вчинення особою дій, пов'язаних із заподіянням шкоди, передбачення розміру заподіяної шкоди тощо) здійснюється особою усвідомлено.

Вольовий момент суб'єктивного контролю при помилці у обставині, що виключає злочинність діяння має характеризувати саме бажання особи, що знаходиться в уявному стані загрози застосувати відповідну обставину, що виключає злочинність діяння, результатом якої може стати вчинення дій (по усуненню небезпеки, по захисту від суспільно небезпечного посягання), направлених на заподіяння шкоди.

Мотив і мета помилки у обставині, що виключає злочинність діяння завжди повинні переслідувати соціально корисні цілі. Мотивом буде виступати усвідомлене вольове спонукання (потреби та інтереси), яким керувався суб'єкт здійснюючи відповідну обставину, що виключає злочинність діяння в умовах уявного стану загрози. Такі мотиви можуть бути як особисті (прагнення уникнути небезпеки, природний інстинкт самозбереження, бажання проявити себе) так і суспільні (бажання виконати свої громадські обов'язки, виконати норми моралі при захисті інших осіб тощо), але в будь-якому випадку вони повинні переслідувати певні соціально корисні цілі. Відповідно мета при помилці у обставині, що виключає злочинність діяння визначається на підставі мотивів суб'єкта і буде полягати у певному соціально корисному результаті, який бачить перед собою суб'єкт здійснюючи відповідну обставину, що виключає

злочинність діяння в умовах уявного стану загрози. Наприклад, при захисті особи в рамках необхідної оборони від уявного суспільно небезпечного посягання, її мета може полягати у попередженні або припиненні такого посягання чи загрози його здійснення. При крайній необхідності від уявної небезпеки, що безпосередньо загрожує особі її мета може полягати в усуненні, знищенні чи пошкодженні об'єкта небезпеки, ухиленні від його дії тощо.

Отже ми розглянули та визначили структурні елементи юридичного складу помилки у будь-якій обставині, що виключає злочинність діяння. Зазначене дозволяє нам продовжити дослідження щодо формування моделі її законодавчої конструкції в Кримінальному кодексі України та обґрунтування доцільності її нормативного визначення, враховуючи, звичайно, прогресивні аспекти зарубіжного досвіду країн континентальної правової системи.

Література:

1. Баулин Ю. В. *Обстоятельства, исключают преступность деяния: монография / Юрий Васильевич Баулин.* – Х.: Основа, 1991. – 360 с.
2. Фріс П. Л. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Павло Львович Фріс.* – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
3. Ткаченко В. И. *Мнимая оборона / В. И. Ткаченко // Социалистическая законность.* – 1983. – № 3. – С. 36-38.
4. Шавгулидзе Т. Г. *К вопросу о квалификации случаев мнимой обороны / Т. Г. Шавгулидзе // Социалистическая законность.* – 1964. – № 10. – С. 44-45.
5. Орловський Б. М. *Порівняльно-правовий аналіз норм про помилку в кримінальному законодавстві континентальних країн / Б. М. Орловський // Evropsky politicky a pravni diskurz.* – 2015. – Issue 3. – Volume 2. – С. 57-63.
6. Орловський Б. М. *Порівняльно-правовий аналіз норм про помилку у кримінальному законодавстві англо-американських країн / Б. М. Орловський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* – 2015. – № 33. – Том 2. – С. 112-115.